

Marita Mathijssen (ed.), **Boeken onder druk. Censuur en pers-onvrijheid in Nederland sinds de boekdrukkunst** (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011, 207 pp., ISBN 978 90 8964 306 3).

In 1914 publiceerde W.P.C. Knuttel een chronologische lijst van 450 censuurgevallen in de Republiek. Daaruit kon al worden opgemaakt dat de pers in dit land minder vrij is geweest dan lang zou worden verkondigd. Er golden vanaf de Opstand wel degelijk beperkingen voor de drukpers als gevolg van tijdgebonden ideeën, normen en waarden. Ook werden er censuurmaatregelen genomen onder druk van het buitenland. De begrenzing van de pers bleef bestaan na 1795, wel in mindere mate, maar toen werden opnieuw diverse publicaties verboden, zelfs na de verankering van de persvrijheid in de grondwet van 1848. Knuttel had dan ook meteen zijn lijst naar zijn eigen tijd kunnen doortrekken. De controle op de Nederlandse media heeft tevens in alle eeuwen tot anonieme uitgaven, pseudoniemen en zelfcensuur geleid. Periodes van dramatische pers-onvrijheid waren de Franse tijd en de Duitse bezetting.

Bovenstaande bevindingen worden opnieuw bevestigd in *Boeken onder druk*, een bundel die negen verdienstelijke artikelen bevat over aspecten van censuur sinds de Reformatie. Dit boek komt voort uit een collegereeks onder de vlag van de Illustere School van de Universiteit van Amsterdam. Voor een eerste oriëntatie op vijf eeuwen censuur in Nederland is het een goed vertrekpunt, aangezien eerdere publicaties over Nederlandse censuur qua periode beperkter zijn. Het gaat echter nog niet om een overzicht van de Nederlandse overheidsensuur en de aanzetten daartoe vanuit kerk en samenleving. Dat is het gevolg van de nadruk die de auteurs hebben gelegd op censuur van letterkundige boeken. Hierdoor vallen wat betreft de gedrukte pers talloze pamfletten, prenten, kranten en tijdschriften die zijn gecensureerd vanwege hun politieke inhoud, buiten de boot. Bovendien wordt niet de gehele periode sinds Gutenberg goed gedekt, zoals de ondertitel van de bundel suggereert. Zo is er geen of te weinig aandacht voor de laatste decennia van de zestiende eeuw, het midden van de achttiende eeuw met daarna de patriottentijd en de tijd van koning Willem II. De negentiende en de twintigste eeuw krijgen vooral een thematische invulling, via onder andere het artikel van Lisa Kuitert over de strikte censuur in Nederlands-Indië en het selectieve aanschafbeleid van met name katholieke leenbibliotheken, bestudeerd door Boudien de Vries. De veroordeling van bijvoorbeeld Ferdinand Domela Nieuwenhuis in

1886 wegens majesteitsschennis in zijn blad *Recht voor allen* blijft door deze aanpak onbenoemd. Wel komt het toezicht op radio, televisie, film en internet aan bod in het gedeelte van Klaus Beekman over de meeste recente tijd. Deze auteur betreft bovendien voorbeelden van Belgische censuur in zijn beschouwing. Met deze verbredingen biedt de auteur zelfs meer dan de titel van de bundel doet vermoeden. Beekmans bijdrage zou nog meer aan kracht gewonnen hebben wanneer hij ook de Belgische wetgeving naast de Nederlandse had geplaatst.

De meeste auteurs hadden de beschikking over een breed scala aan deelstudies op hun terrein. Toch hebben zij deze niet louter samengevat, wat zeker lof verdient. Er is gekozen voor interessante invalshoeken die doorgaans zijn uitgewerkt op basis van weinig benutte bronnen. Zo benadert Herman Pleij het censuurbeleid in de Habsburgse Nederlanden via de visie van de Antwerpse dichteres Anna Bijns, die alle protestantse boeken meteen verbrand wilde zien. Inger Leemans, die de periode 1660-1760 analyseert, gebruikt onder andere censuurgevallen uit het tot nog toe amper gekozen Zwolle. Marita Mathijssen noemt in haar artikel over censuur rond 1800 terecht de overbekende verboden tekst *Aan het volk van Nederland* (1781) als representant van veel verboden werk in de tijd van de patriotten. Dit pamflet verscheen zogenaamd in het Vlaamse Oostende. Zij verklaart deze plaatsnaam als ‘over de grens’, maar is ‘oosteinde’ niet een impliciete verwijzing naar Overijssel, het gewest van waaruit de auteur Joan Derk van der Capellen tot den Pol opereerde? Hans Renders bespreekt de Nederlandse censuur als gevolg van het nationaalsocialisme. Een sterke kant aan zijn bijdrage is dat hij de Tweede Wereldoorlog niet geïsoleerd behandelt, maar laat zien hoe de Nederlandse overheid zich al vóór 1940 door de Duitse burens liet ringeloren.

Hoe fraai deze bundel ook is, hij toont wederom aan dat het onderzoek naar censuur in Nederland in een zekere impasse verkeert. Ondanks nieuwe bijdragen met nog niet eerder besproken censuurvoorbeelden is er sprake van weinig vernieuwende inzichten. Deze impasse zou doorbroken kunnen worden wanneer het genoemde overzicht van Knuttel gedigitaliseerd, gemoderniseerd en voor alle tijden en media aangevuld en geschikt gemaakt zou worden. Een goed aangestuurde database waarin onderzoekers de door hen aangetroffen censuurkwesties – inclusief hun context en nawerking – kunnen plaatsen, zal nieuwe vragen oproepen en beantwoorden. Een dergelijk bestand zou bijvoorbeeld kwantitatieve onderbouwingen, waaraan ook geen van de auteurs in *Boeken onder druk* zich waagt, kunnen verstrekken (zie verder mijn bijdrage in *De marge van de vrijheid*, 2002). Met de huidige impressionistische en casuïstische aanpak komen we weinig verder. Dat laat onverlet dat we met deze bundel een mooie tussenbalans hebben voor verder diachroon onderzoek naar mediavrijheid in Nederland.

Joop W. Koopmans, Rijksuniversiteit Groningen